

ЛІТУРГІЙНА ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА В МОВНО-КУЛЬТУРНІЙ СИТУАЦІЇ ГАЛИЧИНИ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

У статті висвітлено роль церковнослов'янської мови як літургійної в мовно-культурній ситуації Галичини XIX – першої половини XX ст. При цьому приділено особливу увагу літургійно-обрядовому аспекту тогочасної мовної полеміки, висвітлено ключові аргументи Церкви в обстоюванні її збереження.

Ключові слова: літургійна мова, церковнослов'янська мова, УГКЦ.

Пуряева Н.В. Литургический церковнославянский язык в культурно-языковой ситуации Галиции XIX – первой половины XX вв. В статье высветлена роль литургического церковнославянского языка в культурно-языковой ситуации Галиции XIX – первой половины XX вв. При этом особое внимание уделено церковно-литургическому аспекту языковой полеміки того времени, касающиеся литературного языка и отображения в нем церковнославянского наследия, определены ключевые аргументы Церкви о необходимости его сохранить.

Ключевые слова: литургический язык, церковнославянский язык, УГКЦ.

Puriaeva N.V. Liturgical Old Church Slavic language in Linguistics and Culture of Galicia of XIX – early XX centuries. *Old Church Slavic Language in Galicia of XIX – early XX was one of the central objects of Ukrainian intellectuals' attention, appearing in the context of various cultural ideologies, political lines and linguistic concepts. Ukrainian linguistics contains a lot of profound studies dedicated to discussions on Old Church Slavic language as a basis of literary language in Galicia. Although, the mentioned polemics highlighted not only cultural, linguistic and literary, social and political aspect, but also church and liturgical aspect, which still does not get proper attention, while Old Church Slavic language in its original and main function is a liturgical language. The article is aimed to present the position of Church (meaning, first of all, defensive position related to Old Church Slavic language) in the defined situation, as well as its context and preconditions. Herewith, it is investigated that, despite the loss of the status of the predominant literary language and narrowing of the sphere of its functioning to the use in prays and church, liturgical Old Church Slavic language in the defined period played a significant role in linguistics and culture of Galicia. This, in particular, facilitated evolutionary switch from Old Church Slavic language to Ukrainian language in churching, not revolutionary, as it was in Greater Ukraine, but from the other hand, it has slowed down the process for many years and caused "soft" (concerning Old Church Slavic antetype) character of Ukrainian translations of liturgical texts.*

Key words: liturgical language, Church Slavonic language, Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC).

Церковнослов'янська мова в Галичині XIX – початку XX ст. була одним із центральних об'єктів уваги українців-інтелектуалів, фігуруючи в контексті різноманітних культурних ідеологій (панславизм), політичних напрямків (старорусинство, русофільство, москвофільство) і мовних концепцій. Дискусіям на тему церковнослов'янської мови, зокрема як основи літературної мови в Галичині, в українському мовознавстві присвячено чимало ґрунтовних праць, які докладно висвітлюють увесь арсенал аргументів різних таборів цієї непростой боротьби, в якій врешті-решт «жива» мова на народній основі перемогла «мертву» церковнослов'янщину, а насамперед її

«мертвонароджений плід» – язичіє [див.: 10; 13]. Однак, як ми спостерегли, зазначена полеміка, крім культурного, мовно-літературно, суспільно-політичного, мала також і *церковно-літургійний аспект*, якому, проте, досі не було приділено достатньо уваги, хоч церковнослов'янська мова в її первісній і домінуючій функції є мовою літургійною. Метою нашої статті є висвітлити позицію Церкви, духовенства (йдеться насамперед про «оборонну» щодо церковнослов'янської мови позицію) в окресленій ситуації, її контекст і передумови, що дозволить глибше розуміти перебіг мовних дискусій, які відбувалися в Галичині у зазначений період.

Уже з самого початку ХІХ ст. ГКЦ в Галичині зіткнулася з низкою непростих викликів. Насамперед перед нею стояла серйозна загроза з боку польського католицизму (прозелітизм, колонізація вірних), порятунку від якого вона спробувала шукати в ідеї єдності православного слов'янства та в орієнтації на Російську Православну Церкву як своєрідний «еталон» православ'я. Грунтовні реформи, які наприкінці ХVІІІ ст. запровадила в ГКЦ австрійська влада, сприяли появі нової генерації освіченого греко-католицького духовенства, яке не тільки розгорнуло широку просвітницьку діяльність серед народу, а й почало вживати активних заходів із повернення ГКЦ втраченої під впливом католицизму конфесійної ідентичності – передусім літургійно-обрядової. У першій половині ХІХ ст. у Галичині виник пуритичний літургійний рух, спрямований на відновлення чистоти східного обряду шляхом усунення з нього латинських інтерференцій, що з'явилися після прийняття Берестейської унії 1596 р. При цьому на самому початку цього процесу зразком обрядової чистоти вважали обряд Російської Православної Церкви в його синодальній версії [17]. Саме цим не в останню чергу була зумовлена поява в середовищі галицького духовенства зорієнтованого на українську обрядову старовину старорусинства та російську обрядову традицію – москвофілства, що виступали тут єдиним фронтом.

Розкол на табори русо-, москвофілів і українофілів став одним із найсерйозніших випробувань для ГКЦ в Галичині. У першій половині ХІХ ст. він проходив по лінії «вище духовенство – нижче духовенство» (недаремно іншою назвою, яка закріпилася за русофілами, була «святоюрці»). Згодом, однак, «москвофільськими» / «українофільськими» ставали навіть цілі єпархії: так, зокрема, відомо, що наприкінці ХІХ ст. у Львівській єпархії Галицької митрополії переважали священники-українофіли, а в Станіславівській і Перемишльській – русофіли [8: 50]. Це протистояння, яке тривало протягом цілого ХІХ – першої половини ХХ ст., виявилось потужним гальмівним фактором, який блокував чимало конструктивних ініціатив в ГКЦ, що відкидалися задля справді найважливішого – збереження церковної єдності.

Церковнослов'янська мова, як один із визначальних компонентів церковного обряду ГКЦ у Галичині, була важливим маркером її конфесійної ідентичності, насамперед таких важливих ідентифікацій: «приналежність до східно-християнської (візантійсько-слов'янської) традиції», «спадкоємність Володимирівського хрещення Русі та Київської митрополії (первісної Руської Церкви)», «приналежність до Кирило-Методіївської традиції».

Збереження української вимови церковнослов'янських літургійних текстів (на відміну від, скажімо, Православної Церкви у Великій Україні, де наприкінці XVIII ст. було насильно впроваджено російську вимову) дозволяло літургійній мові виконувати роль також і національного ідентифікатора («ГКЦ – Церква українців-русинів») та спричинювало її сприйняття як хронологічного (староукраїнська), функціонального (церковна на відміну від світської) і стилістичного (протиставлена буденній розмовній мові) варіанту української мови. Підтвердженням цього може бути доволі стереотипне судження відомого галицького церковного діяча о. Ю. Дзеровича, висловлене 1911 р.: «Жаден народ не є так щасливий, як народ русько-український, якого мова літургічна не є мовою щоденною того ж народа, а все-таки мовою того ж народа для нього зрозумілою. Наша церковно славянщина у відносінах до русько-української мови маєє так, як архаїзми у других мовах у відношенню до їх живої мови. І справді другі народности мають у своїх молитвах архаїзми і їх не змінюють на нинішню бесіду ... І у нас коли-б прийшло ся змінити текст старий на новітню мову, то не багато-б остало ся до зміни» [7, с. 99].

Психологічний механізм такого сприйняття (аперцепції) літургійної мови сформулював Ю. Луцик: «Етнічно-слов'янською специфікою цієї мови була для старих слов'ян – і тепер для нас – не так її семасіологія, як **фонація**. Окреме від світсько-мовного звучання старо-церковнослов'янської мови стало ознакою національно-релігійного діалекту, а не чужості... Напр., у колядці „Ой, видить Бог...” старо-церковнослов'янськими: **возвістити, тріє царі** і т. д. український народ не трактує за етранжизми, а за українсько-релігійні діалектизми, не відчуваючи потреби їх перекладу» [12, с. 26]. Прикметно, що ототожнення «церковнослов'янська = староукраїнська» було стереотипом церковної свідомості греко-католиків-галичан аж до кінця XX ст. Так, уже під час сесій II Ватиканського собору, в 60-х роках XX ст., який прийняв доленосне для Католицької Церкви рішення про дозвіл уживання народних мов у богослужінні, греко-католицькі владика продовжували дотримуватися традиційної позиції: «Відносно впровадження живої-матірньої мови на місце *дотеперішньої церковнослов'янської, що є радше нашою давньою староукраїнською мовою*, отже і в багатьох країнах досить зрозумілою ще й для сучасних українських вірних, наша Єпископська Конференція не бачить покищо konieczности загальної зміни» (виділення наше. – *Н.П.*) [21]. Зрештою, і сьогодні, в XXI ст., офіційною літургійною мовою УГКЦ залишається церковнослов'янська; народні мови (українська, на поселеннях також англійська, російська та ін.) дозволено вживати лише факультативно.

Доречно зауважити, що наприкінці XIX – на початку XX ст. українська вимова церковнослов'янських богослужбових текстів була виразною конфесійною ознакою Греко-Католицької Церкви. Про це свідчить, зокрема, такий факт: коли в Православній Церкві на Волині в 1920-х роках процес літургійної українізації вирішили розпочати з переходу на українську вимову церковнослов'янських літургійних текстів, вірні відреагували на богослужіння «з вимовою» масовими протестами, оскільки вони вважали, що таким чином їх намагаються повернути до «унії» [20, с. 24].

Поряд із офіційною позицією Церкви, складним процесом пошуку нею власної ідентичності, в якій була заангажована її еліта, її освічена верства, існувало таке доволі стабільне явище, як народна церковна обрядовість. У ній церковнослов'янська літургійна мова мала свій специфічний статус і значення. Основною *формою* функціонування церковнослов'янської мови як літургійної було *відмовляння (відспівування)* по пам'яті чи з відповідних книжок молитовних і богослужбових текстів. Як мова вона, звичайно, не мала *носіїв*, проте мала активних *користувачів*, що саме нею задовольняли одну із базових потреб віруючої людини – потребу спілкування з Трансцендентним. Через цю свою функцію у народній обрядовості літургійна, ієратична мова сприймалася як релігійна категорія [12, с. 16]. При цьому, як зауважує Ю. Луцик, її зрозумілість, доступність вважалася неістотною і навіть небажаною ознакою. Богомільні почуття, стан побожності викликало саме звучання церковнослов'янських слів або вигляд старокириличних – «церковних» – літер у молитовниках та богослужбових книгах¹. Невипадково, в 1921 р. І. Огієнко видав у Львові український переклад Божественної Літургії старокириличним шрифтом [18]. Цей факт як позитивний відзначили на сторінках галицького часопису «Нива»: «Текст Літургії видрукований церковними буквами, що, безперечно, є щасливою думкою, бо народня мова набирає так закраску незвичайности, величавости» [24]. До такого самого заходу вдався І. Пулюй, який у 1903 р. видав у Відні «Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською» старокириличними літерами. Адже попереднє видання, надруковане кулішівкою, за свідченням сучасників (А. Чайковського), розкуповували самі лише протестанти; галицькі греко-католики ігнорували Біблію, «облечену» у світський шрифт [5, с. 106].

Відмовляння церковнослов'янських молитовних текстів сприяло формуванню певного церковнослов'янського узусу в галичан, а також актуалізації церковнослов'янської лексики в галицькому літературному мовленні. Прикметно, що, за нашими спостереженнями, більшість лексичних церковнослов'янзмів, які присутні, зокрема, в реєстрі «Малоруско-німецького словаря» Є. Желехівського та С. Недільського (Львів, 1886), є власне літургійного походження.

Що це були за тексти? Насамперед церковнослов'янською мовою кожний пересічний вірний щодня по пам'яті чи з книжки відмовляв слова так званих щоденних молитов. Перемишльський крилошанин І. Могильницький (1773–1831) так писав про це: «Усі греко-католицькі віряни промовляють щиро слов'янською мовою свої щоденні молитви, «Отче наш», «Богородице Діво», «Символ віри». Саме цим діалектом *старші люди та віронавчителі* навчають молодь найперших релігійних істин» [13, с. 482].

¹ Пор., зокрема, відповідь крилошанина Й. Левицького на вимогу губернiальної президії писати пастирські послання не церковнослов'янською, а народно-розмовною мовою від 1822 р.: «Послання повинні писатися церковно-слов'янською мовою, бо *ся мова служить одною з головних прикмет греко-католицького богослуження, так як латинська мова є прикметою латинського богослуження*. Не можна замість неї уживати народної мови, бо сего вимагає традиція й повага церкви» (виділення наше – Н.П.) (цит. за [12: 13]).

Церковнослов'янські молитовники, збірники акафистів часто також були чи не єдиною лектурою пересічних галичан, а особливо жіноцтва¹. Цікавою у цьому зв'язку є своєрідна «похвала молитовнику» як книги «доброго життя і смерті», яку у проповіді над померлою виголосив священник с. Голина Т. Богачевський: «Дивлюся вчора: єї молитвослов! То не книжка модна, золотом оправлена для ока, для хвали людскої — але то книжка, котру покійна *кілька рази на день мусіла в руках мати*. Тую книжку, тую товаришку життя, ту потіху в своїм терпінню она казала собі вложити до трумни. Послідні єї слова, послідня єї воля просьба була: «Тату, відчитайте мені молитву на ісход душі» і при тій молитві уснула» (виділення наше. — **Н.П.**) [цит. за 4, с. 36].

Крім того, шонеділі та у великі свята кожний галичанин-греко-католик «під страхом гріха» мав обов'язок взяти участь у Божественній Літургії, де він якщо не *відмовляв* (прочитував), то побожно *вислуховував* її церковнослов'янський текст. Церковнослов'янський молитовний матеріал був також частиною букварів і катехизмів, за якими навчалися в народній школі. Таким чином, націоналізований тип церковнослов'янської літургійної мови сприймався галицьким вірянином як мова рідної віри, рідного обряду, а отже, рідна (не чужа) мова. Її уживання, незважаючи на незручності, пов'язані з доступністю, було виявом обрядового патріотизму, який, звичайно, корелював із національним (греко-католик=русин)².

Як відомо, в першій половині XIX ст. народній мові вдалося витіснити церковнослов'янську з двох важливих «навололітургійних», у функціональному плані виразно дидактичних (що значною мірою виправдовувало це витіснення) ділянок — *проповіді* та *науки віри* (катехизму) [13]. Крім культурно-національної мети (відродження русинів, протистояння польським асимілятивним впливам), ці два кроки, з одного боку, сприяли наближенню богослужіння до розуміння вірних (адже під час проповіді та катехизації, зокрема, пояснювали значення богослужбових відправ), а з іншого — забезпечували недоторканість в мовному плані самого богослужіння (передбачалося, що розуміння досягнуто і без зміни богослужбової мови).

У другій половині XIX ст. зусиллями українофілів-народовців процес «народовлення» поширився ще на одну галузь церковної комунікації — *приватну молитву*. Аргументом проти церковнослов'янської мови в молитовній практиці була її незрозумілість, що спричиняла перекручування (часто богзневажливе) тексту і змісту молитов. Іншим згубним наслідком незрозумілості молитовної мови, на думку народовців, була полонізація галичан, а

1 Цим міг бути зумовлений опір запровадженню фонетичного правопису в Галичині, що серед інших мав також і окреслені вище психоемоційні причини. Пор. свідчення священника О. Пристая: «... я не міг собі ніяк уявити, щоби можна було викинути з українського письма наші *«рідні» старі та «дуже заслужені», «святі» букви* ... Викинути ці букви ... означало, на мою думку, не більше і не менше, як знищити за одним махом цілу Русь» (виділення наше. — **Н.П.**) [цит. за 8: 195].

2 Про це згадує, зокрема, О. Барвінський у «Споминах з мого життя»: «[Мати Домініка], вихована по старосвітськи, в будні була все в роботі, при доволі великим господарстві, а в неділі і свята, як сама мені розказувала, були акафисти одинокою лектурою єї і молодших сестер» [2: 42].

«особливо жіноцтва, яке, не розуміючи церковних молитов, берещя охотно за польські молитовники» [1, с. 336].

Опоненти народовців заперечували можливість переходу на народну мову в молитві, висуваючи такі контраргументи: 1) народна мова не володіє достатніми ресурсами, щоб забезпечити адекватний переклад молитовного матеріалу; 2) переклад молитовних текстів народною мовою не зробить їх зрозумілими для простих вірян без спеціального коментаря; 3) запровадження «українщини» і «кулішівки» в молитовну практику призведе до розриву з віковою традицією Церкви. Яскравим прикладом такої полеміки є публічна суперечка І. Пулюя та канцлера Митрополичої консисторії ГКЦ о. М. Малиновського з приводу здійсненого Пулюєм народномовного перекладу молитовника, що відбулася в 1871 р. [11].

Перші народномовні молитовники, які в другій половині ХІХ ст. опублікували І. Пулюй, а дещо згодом владика С. Сембратович, не набули серед галицьких вірян великої популярності [3; 15]. Натомість, як свідчить статистика, протягом 1860–1885 років в Галичині було видано 60 різноманітних молитовних видань церковнослов'янською мовою, багатотисячні накладки яких розходилися дуже швидко [22].

Цікаво, що протягом цілого ХІХ ст. питання про українізацію мови власне богослужбового обряду жодного разу не було порушене. Літургія традиційно залишалася поза можливістю «онародовлення». Єдиним можливим засобом уприспущення богослужбових текстів для користувачів було транскрибування їх «гражданкою» (як наприклад, це зробив у своєму виданні І. Пулюй [14]) або ж – у приватній практиці – латинкою.

Однак, важливою зміною в процесах, які наближали таку реформу стало те, що у 80-х роках ХІХ ст. літургійний рух в УГКЦ змінив орієнтири: тепер еталоном чистоти греко-католицького церковного обряду був визнаний грецький (візантійський), а не російський синодальний обряд. З того часу в УГКЦ розпочалася церковно-обрядова реформа, спрямована на його очищення не тільки від латинських нашарувань, але й від російських. Адже діяльність москвофільського руху в Церкві призвела врешті-решт до переходу окремих галицьких парафій до РПЦ. Це змусило церковну владу з більшою серйозністю поставитись до москвофільства. Крім того, галицьке духовенство врахувало сумний досвід греко-католицьких епархій Литви, Білорусі, Волині та Холмщини, в яких чистка церковного обряду за російським синодальним зразком була першим і фатальним кроком до подальшого насильницького «возсоединенія» з православ'ям, що сталося в середині ХІХ ст.

У цьому контексті пролунали перші поодинокі заклики до українізації власне богослужіння. Напередодні Львівського Синоду 1891 року. Народовецька газета «Батьківщина» (1888, ч. 25) опублікувала статтю анонімного автора «Провінціональний Синод церковний а народна мова в церкві». У ній потребу введення народної мови в Літургію аргументовано не фактом незрозумілості церковнослов'янської мови, а тим, що вона є спільним обрядовим компонентом із Російською Православною Церквою, від якої потрібно відмежуватися за будь-яку ціну, щоб уникнути підозри в «шизмі» (схизмі) [22].

Проте заклик цей був чи не єдиний, і Львівський Синод проблеми літургійної мови не розглядав.

Перші десятиліття ХХ ст. підготували нові умови для подальшої українізації літургійного обряду УГКЦ: 1) перехід на народну мову богослужіння інших слов'янських Церков як результат загальноєвропейського літургійного руху¹ (зокрема Сербської Православної Церкви); 2) утворення у Великій Україні УАПЦ, яка з самого початку свого існування проголосила богослужбовою українську мову; 3) активна співпраця діячів УАПЦ та УГКЦ (як приклад, діяльність проф. І. Огієнка в Галичині [докладніше про це у: 16]); 4) поява в Галичині священицьких товариств народовецького спрямування: Товариства св. апостола Павла, Товариства отців катехитів, Літургійного товариства, Богословського наукового товариства, які закликали до «знаціоналізовання молитов» [7, с. 99–100].

Проте й тоді рішуче протистояння москвофільського табору змушувало греко-католицький єпископат, який понад усе прагнув уникнути розколу та конфліктів усередині Церкви, діяти дуже обережно і виважено. Церковний уряд утримувався від будь-якої імперативності у постановках щодо молитовної мови, надаючи їм рекомендаційного, незобов'язуючого характеру [7, с. 99–106]. Та попри те, в цей період дискусія про народну мову в Церкві відбувалася вже в двох напрямках: 1) чи може бути народна мова мовою молитви, богослужіння; 2) якою має бути народна мова молитви, богослужіння.

У 1911 р. греко-католицький священик о. М. Щепанюк здійснив такий експеримент: він протестував близько 300 вірян, які приходили до нього на сповідь, попросивши їх промовити напам'ять молитву «Отче наш» і пояснити в ній окремі слова та вирази. Результати експерименту виявилися такими: близько 85% осіб проказали Господню молитву з перекручуваннями, лише 10% – правильно, хоч при тому не змогли пояснити її окремих слів; 5% осіб знали молитву «Отче наш» лише по-польськи або ж не знали зовсім [23, с. 151]. Священик вивів «збірний» варіант молитви:

Отче наш, оже (частіше було воже) еси на небесах (інакше ані разу не було), на святить ся імя Твоє, на прийде царство Твоє, на будет воля Твоя святая, як на небеси, так і на землі; хліб наш насущний (ніколи насущний) дай же (в злуці з «Господоньку» ані разу поправно «даждь») нам Господоньку (було і Господеньку), днес і остав нам довги (рідко-частіше правильно «долги»), як і ми оставляем довжникам (так само!), не введи нас на (майже все) іскушеніє, но вибави (все) нас од (дуже рідко також «від») лукавого, аминь [Там само].

Для нас результат цього експерименту цікавий насамперед як приклад народномовної адаптації церковнослов'янського літургійного тексту. Як видно, крім явища лексичного та семантичного пристосування: *іже – оже*

¹ Наведемо свідчення одного з сучасників процесу Л.П. Гусарчина: «Скорше б запитатись, багато в нас жінок, самих таки родин попівських, що б мали церковно-руський молитовник? Коли десять у цілій Галичині, то ще дуже багато, так тоті чинять се лиш з упертого патріотизму, але в думці безпохибно промінjali б ёго на польський, добачаючи безхосеннїть своєї молитви» [6: 207].

(воже), «авож (себото дивись) ти є на небесах; да святитися – на съвятитися (най (нехай) святить ся), що є, власне, виявом «перекручування» тексту і змісту молитви, цей варіант Господньої молитви демонструє також явище її фонетичної та морфологічної українізації: *на небесах, дайже, остав, довги, довжникам, лукавого* тощо [Там само]. Як зауважив сам автор експерименту, «молитви відмовляє наш нарід в макеронічній мові, на половину народній, а на половину церковно-славянській о стільки, о скільки поодинокі слова ріжняться від слів живої мови хиба тільки формами або закінченнями» Там само, с. 171]. М. Щепанюк запропонував членам Товариства св. апостола Павла та Товариства отців катехитів розіслати по парафіях анкети з запитаннями про те, як віряни відмовляють найуживаніші молитви, щоб на основі зібраного матеріалу зробити висновок не лише про потребу перекладу, а й про те, яким цей переклад має бути. «Можливо, – робить висновок Щепанюк, – що *окаже ся потреба лишень декотрі слова молитов заступити народними*» (виділення наше. – Н.П.) [Там само, с. 172]. Прикметно, що коли греко-католицький єпископат під проводом тодішнього Глави УГКЦ митрополита Йосифа Сліпого у 1968 р. все ж таки приступив до перекладу богослужбових текстів на українську мову, ці переклади були здійснені саме в зазначеному ключі «пристосування» церковнослов'янського тексту на українському мовному ґрунті, шляхом мінімальних трансформацій церковнослов'янського оригіналу, що з огляду на всі перелічені вище обставини було, очевидно, виявом компромісного підходу до проблеми заміни церковнослов'янської літургійної мови народною. Пор.:

Отче наш, Ти, що еси на небесах, нехай святиться ім'я Твоє, нехай прийде царство Твоє, нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі. Хліб наш насущний дай нам днесь, і прости нам довги наші, як і ми прощаємо довжникам нашим, і не введи нас у спокусу, але ізбави нас від лукавого [19, с. 58].

Отже, незважаючи на втрату статусу панівної літературної мови та звуження сфери функціонування до вживання у молитві й богослужінні, літургійна церковнослов'янська мова в ХІХ – на початку ХХ ст. виступала в ролі значущого фігуранта мовної та культурної ситуації в Галичині. Це, з одного боку, сприяло еволюційному, а не революційному, як у Великій Україні, переходу з церковнослов'янської на українську мову в церковному обряді, а з іншого – затримало цей процес на довгі роки і зумовило «м'який» щодо церковнослов'янського прототипу характер українських перекладів богослужбових текстів.

Таким чином, процес впровадження української мови в богослужбову практику християнських конфесій на місце сакралізованої церковнослов'янської – важлива, але малодосліджена сторінка історії її становлення. Висвітлення цього процесу в перспективі сприятиме глибшому розумінню специфіки формування церковно-релігійного стилю української літературної мови – важливого етапу її структурно-функціонального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Барвінський О.** Листи з Опілля. Ще кілька слів про потребу Народнього молитовника // Правда. – 1869. – Ч. 40. – С. 335–336.
2. **Барвінський А.** Спомини з мого життя [упор. А. Шацька, О. Федорук]. – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с.
3. **Відчит** проф. д-ра Пулюя в Празі. (Спомини про Куліша – Переклади сьв. Письма) [Електронний ресурс] // Діло. – 27.07.1915. Режим доступу до вид: <http://zbruc.eu/node/3944>.
4. **Голик Р.** Голос душі: українські молитовники й стереотипи релігійної культури в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2013. – Вип. 23. – С. 34–43.
5. **Голик Р.** Книжна культура, читання й етносоціальні уявлення галичан кінця XIX – початку XX століття // Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. – 2011. – Вип. 6. – С. 98–108.
6. **Гусарчин П.Л.** Кілька слів про потребу «Народнього молитовника» // Правда. – 1869. – ч. 24. – С. 206–208.
7. **Дзєрович Ю.** Справа щоденних молитов // Нива. – Ч. 4. – Львів, 1911. – С. 99–106.
8. **Колб Н.** «З Богом за Церкву і Вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття. – Львів: Місіонер, 2015. – 372 с.
9. **Кунцлер М.** Літургія Церкви. – Львів: Свічадо, 2001. – 616 с.
10. **Лесюк М.П.** Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 732 с.
11. **Лист** без коверти якою одповідь впр. крилошанину Малиновському на реферат Молитовника. Написав Іван Пулюй. – Відень, 1871. – 15 с.
12. **Луцки Ю.М.** Старо-церковно-слов'янська мова як мова релігійного культу. – Вінніпег, 1953. – 32 с.
13. **Мозер М.** Уживання української мови Греко-Католицькою Церквою в Галичині (1772–1859 pp.) // М. Мозер. Причинки до історії української мови. – Харків, 2008. – С. 474–561.
14. **Пулюй І.** Молитовник. Псалтир [за заг. ред. В. Шендеровського]. – К.: Вид-во «Рада». 1997. – 271 с.
15. **Пуряєва Н.** Греко-католицький митрополит Сильвестр Сембратович і народна мова в молитвах [Електронний ресурс] // Тези VII Міжнар. наук. конференції «Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур» (до Дня слов'янської писемності і культури) (Національна бібліотека ім. В. Вернадського, Київ, 24 травня 2016 р.). Режим доступу до вид: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/752>.
16. **Пуряєва Н.** Митрополит Андрей Шептицький і українська мова в богослужінні // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна українська нація: мова, історія, культура» (16 березня 2016 р., м. Львів; Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького). – Львів, 2016. – С. 315–317.
17. **Рудейко В.** Оновлення літургійного благочестя в УГКЦ у світла повернення до джерел [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://liturhika.blogspot.com/2014/05/blog-post.html>.
18. **Св'ята Служба Божя св. Отця нашого Івана Золотоустого мовою українською. На українській мові з грецької переклав Професур Іван Огієнко. Частина перша. Текст** – Львів, 1922. – 95 с.
19. **Священна і Божественна Літургія во святых отца нашего Иоана Золотоустого.** – Рим, 1968 – 252 с.
20. **Стоколос Н.Г.** Українізація православ'я (з історії Православної церкви у 20-30-х рр. XX ст.). – К., 1998. – 52 с.
21. **Тялявський І.** Літургічна комісія та її переклади під проводом Патріярха Йосифа // Bohoslovia. – Ч. 49. – Рим, 1985. – С. 151–166.
22. **Федорів Ю.** Яка мова Господу наймиліша? (Кілька думок з приводу українізації богослужбових текстів – порядком дискусії) [Електронний ресурс] // Нива. – 1977 (липень). Режим доступу до жур.: <http://www.patriarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/yaka-mova-hospodu-najmylisha>.
23. **Щепанюк М.** В якій мові відмовляє наш нарід свої щоденні молитви? // Нива. – Т. 4. – Львів, 1911. – С. 169–172.
24. **[Без назви].** – Нива. – 1922. – Т. 17. – С. 149–150.

Пуряєва Наталія Володимирівна – кандидат філологічних наук, докторант Інституту української мови НАН України, вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна.

E-mail: purijaveva@bigmir.net

tel.: +38067-277-10-59;

orcid.org/0000-0001-6715-7959;

Purijaveva Natalia Volodymyrivna – Ph.D in Philology, Doctoral Student, Institute of Ukrainian Language NAS of Ukraine. Hrushevskiy Str. 4, Kyiv, 01001, Ukraine.